

Eminönü Hanlar Bölgesi'nin Tarihsel Süreç İçinde Gelişimi*

Şeyma Kiraz Ekşi^{1†}, Leyla Suri²

^{1*} İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD, Koruma ve Restorasyon Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, (ORCID: 0000-0001-5064-7492), seyma.eksi@istanbulticaret.edu.tr

² İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Koruma ve Restorasyon, İstanbul, Türkiye (ORCID: 0000-0002-3225-1221), lsuri@ticaret.edu.tr

(İlk Geliş Tarihi 23 Aralık 2022 ve Kabul Tarihi 14 Mart 2023)

(DOI: 10.31590/ejosat.1223667)

ATIF/REFERENCE: Ekşi, Ş. & Suri, L. (2023). Eminönü Hanlar Bölgesi'nin Tarihsel Süreç İçinde Gelişimi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (50), 121-133.

Öz

Toptan ve perakende ticari faaliyetlerin merkezi niteliğindeki Hanlar Bölgesi, Haliç'in korunaklı bir liman olma özelliğine bağlı olarak M.Ö bölgede oluşum başlamış ve günümüze dek kademeli olarak gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde aktif olarak işleyişini sürdürse de 19. Yüzyılın son döneminde uygulanan şehircilik kararları ile dokuda meydana gelene değişimler, ticari faaliyetlerin farklı alanlara yönelmesine neden olmuş ve yapılarda boşluklar meydana gelmiş olup, yapılar tam kapasite kullanılmamaktadır. Han yapılarının büyük bir kısmı günümüze ulaşmış ancak; bölgenin süreç içinde yaşadığı değişimlere ayak uyduramamıştır. Yapılara eklenen özgün olmayan ekler, özgün fonksiyon dışı kullanımlar ve atmosferik olaylar sonucu meydana gelen bozulmalar nedeniyle doku ve yapı ölçeğinde bölgenin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını açığa çıkartmıştır. Çalışma kapsamında bölgenin oluşumu, gelişim süreci, günümüze dek yaşadığı değişimler incelenmiş ve mevcut durumu tespit edilerek özgün karakterinin uğradığı değişimlerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eminönü, Tarihi Yarımada, Hanlar Bölgesi, Han, Tarihçe.

The Historical Development of Eminönü in The Historical Process

Abstract

The Hanlar Region, which is the center of wholesale and retail commercial activities, started to form in the region in BC due to the Golden Horn's feature of being a sheltered port and has continued its development gradually until today. Although it continues to operate actively today, the urbanization decisions implemented in the last period of the 19th century and the changes in the texture caused commercial activities to turn to different areas and gaps occurred in the buildings, and the buildings are not used at full capacity. Most of the inn structures have survived to the present day, but; could not keep up with the changes experienced by the region in the process. The non-original additions added to the buildings, the original non-functional uses and the deteriorations caused by atmospheric events revealed the need for re-evaluation of the region on the texture and structure scale. Within the scope of the study, the formation of the region, its development process, the changes it has experienced until today were examined and it was aimed to evaluate the changes in its original character by determining its current situation.

Keywords: Eminönü, Historical Peninsula, Inns Area, Inn, History

* Bu makale, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Koruma ve Restorasyon Tezli Yüksek Lisans Programında, Doç. Dr. Leyla Suri danışmanlığında, Şeyma Kiraz Ekşi tarafından yürütülecek olan, "Tarihi Yapıların sürdürülebilirlik Bağlamında Eminönü Hanlar Bölgesinin Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin ön çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

† Sorumlu Yazar: seyma.eksi@istanbulticaret.edu.tr

1. Giriş

Eminönü hanlar bölgesi, İstanbul tarihi Yarımada'da asırlar boyunca işleyen deniz ve kara yoluyla ticaretinin kesişim noktasında konumlanmıştır. Bölge, asırlar içinde katmanlı ve özgün şekilde oluşmuş kültürel yapısı ve siyasi önemi dolayısıyla ticaretin de merkezi olmuştur (Çeçener 2011). Asya ile Avrupa aynı zamanda Akdeniz ile Karadeniz ticaret yollarının kesişim noktası olmuştur (Kiper 2015). Bu ticari işlevin gerekliliği olarak *han* yapıları inşa edilmiştir. Konumu itibarıyla doğal liman özellikleri taşıyan Haliç ilk yerleşim zamanlarından itibaren limanları ve rıhtımları ile ticari faaliyetlere imkân sağlayan işlevi Bizans'tan Türk dönemine dek sürmüştür (Kuban 2016). Venedik, Ceneviz ve deniz ticareti yapan diğer Avrupa ülkelerine ait iskele ve depolama yapıları Haliç girişinde yer almakta olup, mal aktarımı ve konaklamayı sağlayan *tarihi han* yapıları ise yoğun olarak Kapalıçarşı ve Sultanahmet meydanına yönelen yolların bulunduğu bölgede yer almaktadır (Güran 1978).

Hanlar bölgesi 15. yüzyılda Oluşmaya başlamış sonraki yüzyıllarda gelişmiş, 19 yüzyılın sonunda oluşumunu tamamlamıştır. Kentin ticaret merkezi olan bölge Endüstri devrimi ile kentsel rolü değişime uğramıştır. 20. Yüzyıl itibarı ile farklılaşan ihtiyaçlar, alım satım yöntemleri, lojistik yöntemler hanlar bölgesinin değişim sürecini hızlandırmıştır. Bölgede, hala yoğun olarak ticari ve turistik faaliyetler gerçekleşmesine rağmen fiziksel koşullar nedeniyle yenilenmeye ayak uyduramamıştır (Benli 2007).

Bu çalışma, Tarihi Yarımada Eminönü bölgesinde, hanların oluşum ve gelişim sürecini inceleyerek, özgün dokuyu tespit ederek, günümüzde bölgenin ve yapıların özgün karakterinin uğradığı değişimlerin değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Belirtilen kapsamda, bölgenin tarihi araştırılmıştır. Ulaşılabilen tüm yazılı ve görsel kaynaklar, imar-nazım planları, Pervititch sigorta haritaları incelenerek bölgenin oluşum -gelişim süreci ve bu sürece etki eden faktörler incelenmiştir. Elde edilen veriler ile değişen özellikler saptanmış, tablolar ve görseller ile çalışmaya eklenmiştir. 20. Yüzyıl itibarı ile bölgede meydana gelen değişimlerin bölgeye etkileri değerlendirilmiştir. Bölgede han yapıları ile ilgili kısmi restorasyon çalışmaları yapılmış, yapısal ölçekte çalışmalar yapılmış ancak bölge bütüncül olarak değerlendirmeye tabi tutulmamıştır (Resmî Gazete 2007). Tarihi çevrenin sürdürülebilmesi için bölgenin hem yapısal hem de kentsel ölçekte bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi, kentsel ölçekte çok fazla çalışmanın yer almadığı alanı besleyeceği düşünülmektedir.

2. Eminönü Hanlar Bölgesinin Tarihsel Gelişimi

Hanlar Bölgesi; İstanbul tarihi Yarımada'nın Eminönü ilçesinde, Haliç limanından Beyazıt yönüne doğru uzanan aksın üzerinde konumlanan alandır. Rüstem Paşa, Tahtakale, Mercan, Sururi, Daya Hatun, Beyazıt mahallelerini kapsar (Harita 1).

Harita1: Tarihi yarımada haritası ve hanlar bölgesi, çalışma alanı
(Map1: Historical peninsula map and inns area, study area), (Ekşi,2022)

İstanbul'da ilk yerleşik hayatın M.Ö. 30 yıllarında Lygos halkı ile başladığına dair bulgular elde edilmiştir (Güran, 1978). Grekler, Yunan adalarından ayrılarak M.Ö. 7. Yüzyıl başlarında Kadıköy (Chalcedon), ardından Üsküdar (Chyrsapdis) ve son olarak Galata'yı (Sykae) kurmuşlardır (Kutlu ve Ergün, 2021). Byzantion kolonisinin kurulması ve ilk surların inşası ise M.Ö. 658 yılına tarihlenir. Günümüze dek ulaşan bilgiler Grek şehrinin oldukça gelişmiş olduğu yönündedir. 2. Yüzyıl başlarında Septimus Severus, Byzantion'u ele geçirdikten sonra şehrin sınırlarını genişletmiştir (Kuban, 1970). Konstantin'in 324 yılında Bizans'ı ele geçirmesiyle şehir daha da genişler. Bu genişlemeyle birlikte şehrin sınırları günümüzdeki Hanlar Bölgesi'ni de kapsar duruma gelir. Kentin o dönemde iki kat daha büyüdüğü ve bu büyümenin M.S. 439' a, II. Teodosyüs'ün IV. Kara surlarının inşasına dek, devam ettiği düşünülmektedir (Çeçener, 2011).

2.1. Fetihden Sonra

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u 1453'te başkent yapmak üzere fethetmiştir. Ancak kuşatma sırasında surlar ve Bizans sarayı epey zarar görmüştür. Fatih şehri ağır tahribattan kurtarmak için; surların onarılmasını sağlamış, Altınkapı'ya iç kale ve Teodosyus Forumu'nun Haliç yönünde bir saray yaptırmıştır. Şehrin gelişimini sağlamak adına nüfusun arttırılması için bazı teşviklerde bulunarak şehrin nüfusu arttırılmıştır. İstanbul'a, Anadolu'dan ve Rumeli'den gelen Türkler, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar; Haliç, Beyazıt, Aksaray, Samatya semtlerine yerleştirilmişlerdir (Kuban, 1970).

Haliç 15. Yüzyıl'da Bizans döneminde olduğu gibi Fatih döneminde de cazibe merkezi olmuştur. Çarşının merkezi Fatih'in inşa ettirdiği "İç Bedesten" dir. İç Bedesten 'in çevresinde ahşap tek katlı yapılar bulunmaktadır. Ancak bu alan tüm çarşısı oluşturmamaktadır. Diğer dükkânlar günümüzde olduğu gibi, Büyük Çarşı'dan ve Mercan'dan, Haliç ve surlara doğru yayılım göstermişlerdir. Ayrıca demirci ve saraçlardan oluşan bir diğer çarşı da fatih külliyesinin çevresinde konumlanmıştır. "Kürkçü Han" o dönemden günümüze ulaşan tek yapıdır (Güran 1978).

16. Yüzyıl'da ticari merkezler Sirkeci-Unkapanı yönünde gelişme gösterir. Bizans döneminde kullanılan deniz yolları ve depolama alanları Fatih döneminde de Beyazıt döneminde de fonksiyonlarını aktif olarak sürdürmüşlerdir. Kara yollarının gelişmesiyle Trakya'dan gelen malların kara yolu ile Topkapı ve Edirne kapıdan şehre girişi sağlanır. Böylece ticari faaliyetler deniz yolu ve kara yolu kullanılarak devam edilmiştir.

17. Yüzyıl'da şehir daha da kalabalıklaşmıştır. Buna bağlı olarak ticari faaliyetlerde de artış olmuştur. Beyazıt, Aksaray, Saraçhane'ye dek uzanan ticaret alanları, Eminönü-Beyazıt arası "hanlar ve kervansarayların" inşasını gerektirmiştir. Bu bölgede inşa edilen hanlar için ahşap yapı malzemesi kullanılmamış farklı yapı teknikleri uygulanmıştır. 17. yüzyılın sonuna doğru günümüze dek ulaşan han yapıları oluşmaya başlamışlardır (Can, 1996).

18. Yüzyıl'da batıyla gelişen ilişkiler ve etkileşimler şehircilik alanında değişimleri beraberinde getirmiştir. Ancak bu etkiler ticari yapılara pek yansımamıştır. Eminönü, Laleli ve Beyazıt arasında konumlanan hanlar; çok sayıda tüccara, denizciye ve malların aktarımını sağlayan kişilere ve kullanılan binek hayvanlarına hizmet vermektedir. Yapılar, işlevsel ihtiyaçlara yönelik tek ya da iki katlı tasarlanmıştır. Hiçbir han yapısı boyut olarak, çevresinde bulunduğu külliyeler ile rekabet etmemektedir. Kent dokusu içinde yapılar birbirlerini tamamlayıcı mimari öğeler olarak inşa edilmişlerdir (Güran, 1978).

19. Yüzyıl'da batılılaşma süreciyle birlikte ticaret işleyişte de değişiklikler meydana gelmiştir. 1945 yılında inşa edilen Galata köprüsü ile Eminönü-Galata arası ticari faaliyetler artmıştır (Şekil 1). Sanayileşmenin etkisiyle Sirkeci ve Galata'da yeni rıhtımlar, büyük boyutlu kağıt yapılar, depolar şehrin dokusunu epey değiştirmiştir. Han yapıları özellikle 17. ve 18. yüzyıl aralığında gelişiminin zirvesine ulaşmışlardır ancak XIX. yüzyıl başlarında duraklama dönemine girmiştir. Aynı yüzyılın sonu, 20. yüzyıl başında ise tamamen han dönemi kapanmıştır (Kuban, 2020), (Şekil 1).

Şekil 1: 19.yüzyılda Hanlar Bölgesi'nin genel görünümü

(Figure 1: General view of the Hanlar Region in the 19th century), (BİMTAŞ, 2005-2007).

Cumhuriyet dönemi, deniz yönünden Yeni Cami'nin tam görünebilmesi amacıyla caminin önüne denk gelen yapılar 1938-1949 yılları arasında kaldırılarak Eminönü meydanı açılmıştır. Bu süreçte balık pazarı yok olmuş, alanın geleneksel dokusu bozulmuştur. 1984-1989 yılları arasında Yemiş İskelesi ve çevresindeki yapılar tamamen kaldırılmıştır. Geriye sadece Zindan Han ve Değirmen Han kalmıştır. Unkapanı yolu açılınca bölgedeki trafik yoğunluğu artmıştır. Bu uygulamalar sonucunda arkada kalan iş merkezleri ile kıyının bağlantısı epey zayıflamıştır. Trafik sorununun artması ve mevcut köprünün eskimesi nedeniyle yeni bir köprü inşa edilmiştir. Ayrıca deniz ve çarşı ilişkisini yeniden canlandırmak için alt geçitler inşa edilerek yapılan tahribatların etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır (Kuban, 2020).

2.1. Haliç'in Konumu ve Hanların Gelişimine Etkisi

Topografyanın özgün yapısı gereği haliç kıyıları, ilk yerleşimden itibaren doğal ve korunaklı liman özelliği göstermektedir. Bu nedenle liman, rıhtım ve iskeleler bu kıyılara konumlandırılmış, şehrin ticaret merkezi bu bölgede gelişmiştir. Haliç, mal ve insan aktarımının önemli transfer noktası olmuştur. Doğal coğrafi özellik kaynaklı bu yerleşim Bizans'tan Osmanlı dönemine dek sürmüştür (Göktan, 2005), (Harita 2).

Harita 2: Mısır Çarşısı'nın iki antik aksın üzerinde konumlanması, (Map 2: The location of the Spice Bazaar on two ancient axes), (Kiper, 2022 referans alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Kara surlarından daha alçak ve dayanıksız olan Haliç kıyılarındaki surlar günümüzde mevcut değildir. Ancak o dönemde surların limana yakın olması, sur kapılarının her biri için ayrı iskelenin olması gibi nedenlerle, limana ulaşan malların sur içine aktarımı kolaylıkla sağlanmıştır (Hürel, 2005).

3. Hanların Fonksiyonlarına Göre Gruplandırılması

3.1. Yolcu Hanları

Şehirlerarası kervansaray özelliklerini taşıyan ancak şehir içi fonksiyonlara göre şekillenen bu yapılar yolcuların şehir içi konaklamasına elverişli şekilde inşa edilmişlerdir. Ahırlı ve ahırsız örnekleri mevcuttur. Ahırlı yolcu hanları, şehirlerarası yolculuklarda hayvanlar ile konaklayabilme imkânı sağlamaktadırlar. Ahırsız yapılar ise, şehirde çalışma amaçlı bulunan, ikamet edecek konuta sahip olmayan çalışanlara yönelik hizmet vermektedirler (Güran, 1978).

3.2. Ticaret Hanları

Batılılaşma süreciyle kentin ticari faaliyetlerinin işleyişinde de değişim meydana gelmiştir. İthalat ve ihracat artmıştır. Yeni ticari fonksiyonları karşılayabilecek yapılara ihtiyaç doğmuştur (Özkan, 2003). Bu değişimin sonucu olarak bu yüzyıl han yapılarını üç türde sınıflandırılabilir. Ticaret hanları konum ve işlevleri dolayısıyla “şehir hanları” olarak nitelendirilmektedirler. Şehir hanlarını yapıları itibariyle üç şekilde gruplandırılmaktadırlar.

- Klasik Han Yapıları:** Tek avlulu han yapılarıdır. Ahırlar avluya bitişik olarak konumlanmıştır.
- Geçiş Hanları:** Avlu çevresi revaklarla çevrilidir. Zemin kat ikamet amaçlı kullanılır. Ahırlar avlunun ayrı bir bölümünde bulunmaktadır.
- Büro Hanları:** İki katlı olan yapıların zemin katı revaklı galerilerle avluyu çevrelemektedir. Bu katta depo olarak kullanılan penceresiz odalar bulunmaktadır. Üst kat, alt katta olduğu gibi revaklı galerilerle avluya açılır. Bu kattaki odalar büro olarak kullanılır (Gülenaz 2011).

3.3. Misafirhane Hanları

Yapısal olarak şehir hanları ile aynı özellikleri gösterirler. Devlet misafirlerinin konaklaması için inşa edilen yapılarıdır. Şehir hanları ile yapısal olarak aynı özellikleri gösterirler. 16. Yüzyılda inşa edilen Elçi Han, bu nitelikte bir yapıdır. Yapıda o dönemin koşullarına uygun olarak ahır mevcuttur ancak yapı günümüze ulaşmamıştır. 18. Yüzyılda inşa edilen Hasan Paşa hanı ahırsızdır, sadece konaklamaya yönelik hizmet vermektedir. günümüze ulaşan misafirhane hanlarına örnek niteliğindedir. (Güran, 1978).

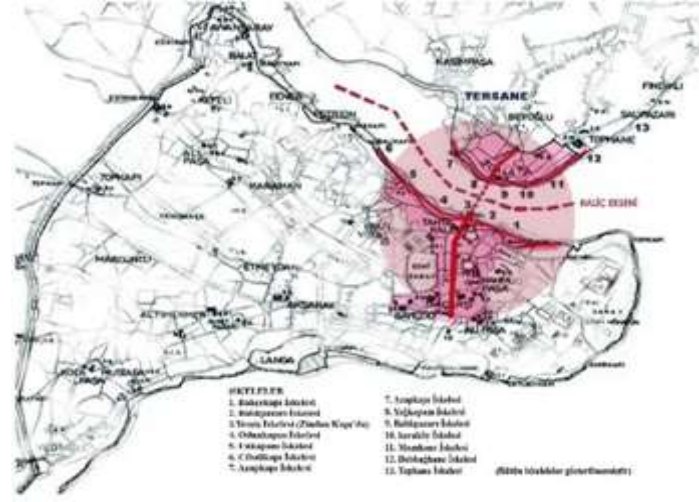
3.4. Külliye Hanları

Dönemin şehir yaşamının gereği olarak inşa edilen külliyeler, bünyelerinde kervansarayda bulundurmaktadırlar. Külliyelerin bir parçası olarak inşa edilen hanlar bu grupta yer almaktadır. Ait oldukları yapı ile entegre bir şekilde kendi özgün fonksiyonları ile hizmet veren yapılarıdır. (Müller 1920).

4. Eminönü Hanlarının Tarihsel Gelişimi

Eminönü hanları, şehir ticaretinin Bizans'tan İstanbul'un fethine dek süregelen ticaret merkezi üzerinde konumlanmıştır. Haliç in doğal liman olma özelliği mevcut ticaret akslarının kesişim noktası olması nedeniyle Fatih sultan Mehmet çarşının konumunu

değiştirmemiş, mevcut yapıyı geliştirmiştir. Han yapıları, 15yüzyıl- 20yüzyıl aralığındaki dönem içinde ihtiyaçlara göre hem işlev hem de plan şeması olarak en yüksek verim elde edilecek şekilde kademeli olarak gelişim göstermektedirler (Harita 3).

Harita 3: Osmanlı dönemi İstanbul'un XVII. yüzyıl sonuna kadar aktif olan ticaret eksenini. * Ticaret eksenini XVII. Yüzyılın ikinci yarısında batıya doğru kaymaya başlar (Map 3: Ottoman period Istanbul XVII. trade axis active until the end of the century. * Trade axis XVII. Begins to shift westward in the second half of the century),(Ekşi,2022), (Kiper, 2022' den yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir).

İstanbul, tarih sahnesinde yer alışından bu yana katmanlı bir şekilde gelişerek ve büyüyerek günümüze ulaşmıştır. Şehre ilk yerleşim M.Ö 30. Yüzyılda Lygos topluluğu tarafından yapılmıştır. M.Ö 658'de surlar inşa edilerek Byzantion koloni şehri kurulmuş, M.S. 196'da Roma İmparatorluğu kurulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuna dek pek işlevsel olmayan şehir, İmparatorluğun Bizans surlarını yıkıp genişletmesi ve İstanbul'u merkez şehir seçmesi üzerine, dünya şehri olarak gelişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır. Konstantin 324'te Bizans'ı ele geçirmiş ve mevcut surları yıkıp daha geniş alana yeni surlar yaptırmıştır. Böylece çeperin genişlemesiyle beraber şehir nüfusu kalabalıklaşmıştır (Çeçener 2011). Mevcut topraklardaki ürünler nüfusa yetmediğinden şehir dış ticarete gereksinim duymuştur. Şehirde gıda ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin temini üzerine kurulu bir ticaret anlayışı gelişmiştir. İstanbul'un doğal coğrafi konumu kenti Asya ile Avrupa ve Akdeniz ile Karadeniz ticaret yolunun kavşak noktası haline getirmiştir. İmparatorluk merkezi olması dolayısıyla daha da önem kazanan şehir artık ticaretin de merkezi olmuştur (Gökten, 2005).

16. Yüzyıl'a dek kara yolları ve kara taşıtları gelişmediğinden ticaret, deniz yolları kullanılarak yapılmaktaydı. İstanbul'un doğal liman olma özelliği deniz ticaretine bağlı olarak şehrin gelişimini etkilemiş, ticari işleve bağlı inşa edilen yapılar tarihi yarımada *Hanlar Bölgesi*'ni oluşturmuştur (Can, 1996).

İlk dönem han yapıları geleneksel Osmanlı han mimarisi özelliklerini göstermektedirler. Malzeme ve plan şeması yönünden Bursa hanlarının devamı niteliğindedirler. Genel olarak iki katlı olan yapıların, kare veya dikdörtgen avlusu, avluyu çevreleyen revaklı galerileri mevcuttur. Alt katlar depo ahır ve üst katlar ise ikamet amaçlı kullanılmaktadır. 17. Yüzyıl itibariyle nüfusun kalabalıklaşması ve ticari faaliyetlerin çoğalmasıyla şehir hanlarının artış meydana gelmiştir. Dönemsel ihtiyaçlara göre şekillenen yapılar sadelik ilkesi doğrultusunda gelişim göstermişlerdir. Bu yüzyılda Geometrik plan şeması yerine araziyle uyumlu organik formu plan şemaları gözlemlenir. Yine bu dönemde ahırsız sadece çalışanların barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik ikamet amaçlı han yapıları inşa edilmiştir (Güran,1978).

Şehir hanları ait oldukları vakıflara gelir sağlamak amacıyla işletilmişlerdir. Dükkanlardan Yüksek gelir elde edilmesi nedeniyle de 18.yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna dek sayıları yüksek oranda artış göstermiştir.20. yüzyıl itibari ile yeni han yapısı inşa edilmemiştir. (Özkan 2003).

4.1 15. Yüzyıl Han Yapıları

İstanbul'un Fetih'i ile Eminönü han yapıları gelişim göstermeye başlamıştır (Kuban 2016). Bu yüzyılda hanların tek avlulu hanların yanısıra ikinci bir avlunun planlanması, plan şemalarının geometrik düzgün formlar yerine arsa ve yollar ile uyumlanarak şekillenmesi, avluda mescitlerin bulunması, ahırların bodrum kata konumlandırılması dönemin yenilikleridir. Günümüzde varlığını sürdüren Kirazlı Han, Kürkçü Han ve Şeyh Davut Han dışındaki yapılar günümüze ulaşmamışlardır (Şekil 2). Tablo 1 'de dönemin han yapılarının mevcut durumları belirtilmiştir (Tablo 1). Günümüze ulaşan Kürkçü Han döneminin tüm özelliklerini yansıtır niteliktedir (Güran 1978), (Şekil 3, Şekil 4). Ancak günümüzde yapıda özgün olmayan ekler eklenmiş olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca avluda bulunan mescit yapısında da değişim gözlenmektedir (Plan 1). Günümüzde özgün plan şemasını korumaktadır ancak avluya yapılan ek yapılar yapının özgünlüğünün bozmaktadır.

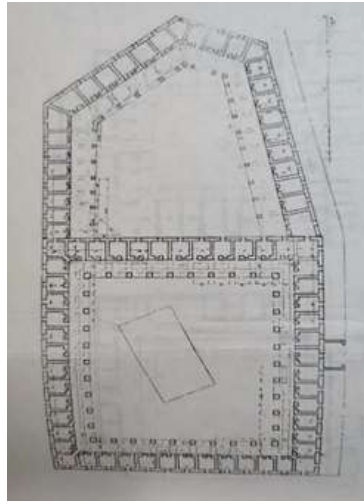
Şekil 2: Şeyh Davut Han (URL 1)
(Shape 2: Şeyh Davut Han)

Şekil 3: Kürkçü Han (URL 1)
(Shape 3: Kürkçü Han)

Şekil 4: Kürkçü Han (URL 1)
(Shape 4: Kürkçü Han)

Plan 1: Kürkçü Han (Güran 1976), (Plan 1: Kürkçü Han), (Orijinal plan şeması ve günümüzdeki plan şeması görsel Google eart programından edinilmiştir).

Tablo 1. 15. Yüzyıl Han Yapıları (Table 1. 15th Century Inn Buildings)

(Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Pervitich haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları
<i>Bey Kervansarayı</i>	Yok
<i>Kirazlı Han</i>	Var
<i>Kürkçü Han</i>	Var
<i>Odun Kapısı Han</i>	Yok
<i>Murad Paşa</i>	Yok
<i>Şeyh Davud Han</i>	Var
<i>Yemiş Kapanı Han</i>	Yok
<i>Eski Han</i>	Yok
<i>Elçi Han</i>	Yok
<i>Mercan Ağa Hanı</i>	Yok
<i>Manisalı Mehmet Paşa Hanı</i>	Yok

4.2 16. Yüzyıl Hanları

16. Yüzyıl İstanbul'da nüfusun artması beraber ticaretin de gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Haliç kıyıları; Sirkeci ve Unkapanı'nda deniz yoluyla gelen malların kabulünü sağlayan iskeleler, ürünlerin türlerine göre ayrıştırılıp muhafaza edildikleri

depolar bulunmaktadır. Bu yüzyılda yeni bir bedesten (Sandal Bedesteni) inşa edilir. Böylece, Cevahir bedesteni ile Sandal bedesteni arasında konumlanmış sıralı ahşap dükkanlar ve satılan ürünlerin türüne göre kategorize edilmiş sokaklar ile merkezi çarşı oluşmuştur. Ticaret yollarının gelişmesiyle, deniz yolları üzerinden süregelen işleyişe ek olarak karayolları üzerinden gelişen ticaret aksları eklenmiştir. Bu yüzyıla ait günümüze ulaşan hanların hepsi Kanuni dönemine aittir. Süleymaniye, Rüstem Paşa Burmalı Han, Küçük Çukur Han aynı isimle inşa edilen külliyelerin bünyesinde yapılmış olan hanlardır. Bu yüzyıla ait hanlar da iki katlı inşa edilmişlerdir. Yine alt katlar depo, üst katlar ikamet amaçlı kullanılmaktadır. Sadece Süleymaniye Han'ı tek katlıdır. Külliyelerden bağımsız olarak inşa edilen hanlar da mevcuttur. Plan şemalarında düzgün formlar (kare, dikdörtgen) gözlemlenmektedir (Güran, 1978), (Tablo 2).

Tablo 2. 16. Yüzyıl Hanları/ Table 2. 16th Century Inns

(Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Pervittich haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları
Balkapanı Han	Var
Bahçeli Han	Yok
Burmalı Han	Var
Büyük Çukur Han	Var
Kızıl Han	Var
Kurşunlu Han	Var
Küçük Çukur Han	Var
Lelebici Han	Var
Rüstem Paşa Hanı	Var
Süleymaniye Han	Var
İbrahim Paşa Hanı	Yok
Zindan Han	Var

4.3 17. Yüzyıl Hanları

17. yüzyıl Osmanlı ile batılı ülkeler arasında diplomatik ve ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Batının Osmanlıya karşı duyduğu merak İstanbul'u ilgi odağı haline getirmiştir. Bu tarihlerde Fener Rum Patrikhanesi'nin Fener'e yerleşmesi ile Rum nüfusunun artarak Haliç bölgesinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Haliç bu dönemde de önemini koruyor olması, ticari ve sanayi tüccarları için öncelikli tercih edilen alan olduğundan dolayı iş sahiplerinin yerleşim bölgesi olmuştur (Çelik 1998).

17. yüzyıl han yapılarının inşasında kullanılan yapı malzemeleri ve inşaat tekniği açısından 15 ve 16. yüzyılda kullanılan yöntemlerin devamı niteliğindedir. Ancak plan şemalarında düzgün geometrik formlar yerine araziyle uyumlu organik formlar kullanılmaya başlanır. Nüfusun artışıyla beraber ticari faaliyetlerde de artış meydana gelmiştir. Şehirde ikamet etmesi gereken evsiz çalışanların barınma ihtiyaçlarını gidermek üzere ahırsız, sadece konaklama hizmeti veren ticaret hanların inşası bu dönemin yeniliklerindedir. Bir başka yenilik ise bodrum katta konumlanan ahırların ikamet ve depo alanlarından farklı bir avlu ile ayrılmasıdır (Güran, 1978), (Tablo 3).

Tablo 3. 17. Yüzyıl Hanları/ Table 3. 17th Century Inns

(Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Pervittich haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları
Büyük Valide Han	Var
Kiraz Han	Var
Sağır Han	Var
Vezir Han	Var
Nasuhiye Han	Yok
Şekerci Han	Var
Yelkenciler Hanı	Var

4.5 18. Yüzyıl Hanları

18. yüzyılda Osmanlı'nın batılı devletlerle yaptığı antlaşmalarla imparatorluk bir takım siyasi değişimler yaşamış, bunun sonucunda Viyana ve Paris'e daimi elçilikler kurulmuştur (Eldem 1997),

İmparatorluğun gerileme dönemi olmasına rağmen, kentin ticari hacmi oldukça yüksektir. Tüketicinin fazlaşmasıyla birlikte ürün sirkülasyonunun sağlanabileceği depo alanlarına duyulan gereksinim çoğalmıştır. Tüm bu ticari faaliyetlerin organize edilebilmesi için ofis ihtiyacı doğmuştur. Bu talebin karşılanabilmesi için bu yüzyılda ticari han yapılarının sayısı oldukça artmıştır (Benli 2007).

Han mimarisinin, uygulanan inşa tekniği, kullanılan malzeme açısından en gelişmiş olduğu dönemdir. Günümüzde varlığını sürdüren hanların çoğu bu yüzyıla tarihlenir. Plan tipi ve yapı bazı değişimlere uğramıştır. Yapı malzemesi bakımından önceki yüzyıllara ait han yapılarıyla benzerdirler. 17. yüzyılda görülmeye başlayan organik formda plan şemaları bu yüzyılda daha yaygın olarak gözlemlenir. Ahırsız sadece misafirhane olarak işlevlendirilen hanlar bu yüzyılda da görülmektedir. Önceki dönemlerde iç yapının dışarıya yansımaları olan cepheler bu dönemde değişime uğramıştır. Arsa ve yollarla tam uyum içinde olan organik formlu yapıların dış cephede oluşturdukları eğriler üst katlarda çıkıntılarla düzeltilmiş ve dış cephe estetiğine de önem verilmeye başlanmıştır.

Üç katlı han yapılarının inşası ilk kez bu dönemde gözlemlenmektedir. Ticaret hacminin artmasıyla beraber, daha fazla depolama alanı, konaklama ve ofis ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu talebe karşılık bu yüzyılda inşa edilen han sayısı diğer yüzyıllara göre bir hayli artış göstermiştir (Akça, 2008), (Tablo 4).

Tablo 4. 18. Yüzyıl Hanları/ Table 4. 18th Century Inns

(Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Pervititch haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları	Han İsimleri	Mevcut Durumları
Ağa Han	Var	Kaşıkçı Han	Var
Ali Paşa Hanı (Kapalıçarşı)	Var	Kepaçı Han	Var
Ali Paşa Hanı (Küçükpazar)	Var	Kızlar Ağası han	Var
Ali Paşa Hanı (Tığcılar Sokak)	Var	Kızılay Han	Var
Astarıcı Han	Var	Kilit Han	Var
Aşır Efendi HanBaktacı Münheddim Han	Var	Kumrulu Han	Var
Baltacı Münheddim Han	Yok	Kuşakçı Han	Var
Basiret Han	Var	Küçük Ahtar Han	Var
Bodrum Han	Var	Küçük Ticaret Han	Var
Boncukçu Han	Var	Küçük Yeni Han	Var
Büyük Safran Han	Var	Lütfullah Han	Yok
Büyük Yeni Han	Var	Mercan Ağa Han	Var
Büyük Yolgeçen Han	Yok	Mercan Çukur Han	Var
Cebeci Han	Var	Pastırmacı Han	Var
Çinili Han	Var	Perdahçılar Han	Yok
Çuhacı Han	Var	Saksı Han	Var
Çukur Han	Var	Sarnıçlı Han	Var
Darbhane Han	Yok	Serpuş Han	Var
Emiroğlu Han	Var	Silahtar Han	Yok
Erzurum Han	Var	Sofcu Han	Var
Eski Pazar	Yok	Sorguçlu Han	Var
Evliya Han	Var	Sümbüllü Han	Var
Halil Ağa Han	Var	Taşhan	Var
İmam Ali Han	Yok	Yağcı Han	Var
İmameli Han	Var	Yaldızlı Han	Var
Kalcılar Han	Var	Zincirli Han	Var

4.6 19. Yüzyıl Hanları

Eminönü hanları 15. yüzyılda gelişmeye başlamış, 18. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. 19. yüzyıla dek kentin aktif ticaret merkezi olan Hanlar bölgesinin endüstri devrimi etkileri ile kent içindeki rolü değişime uğramıştır. 19. yüzyıl han yapılarının gelişiminin duraklama evresidir. Batılılaşma süreciyle kentin ticari faaliyetlerinin işleyişinde de değişim meydana gelmiştir. İthalat ve ihracat artmıştır. Bu değişimin sonucu olarak “büro hanları” ortaya çıkmıştır (Özkan, 2004). Büro hanları, klasik han yapılarından mimari özellikleri ve işlevleri yönünden farklıdır. Dar parsellere konumlanmış en az üç katlı olmak üzere yüksek katlı, cephelerinde eklektik üslup gözlemlenir (Gülenaz, 1998), (Tablo 5).

Tablo 5. 19. Yüzyıl Hanları/ Table 5. 19th Century Inns

(Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Pervititch haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir), (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları
Abud Efendi Han (Rüstempaşa)	Var / Özgün
Abud Efendi Han (Dayahatun)	Var / Özgün
Agopyan Han	Var / Özgünlüğünü kısmen yitirmiş
Altıparmak (Mataracı) Han	Var / Özgün
Amerikan Han	Var / Özgün
Ankara (Rıza Bey) Han	Var / Özgün
Boyacı Han	Var / Özgün
Büyük Ticaret Han	Var / Özgün
Camcıbaşı Han	Var / Özgün
Cedid Han	Var / Özgün
Emin (Yeni) Han	Yok
Prevuayanas Han	Var / Özgün
Sepetçi Han	Var / Özgünlüğünü kısmen yitirmiş
Yıldız Han	Var / Özgün

5. Günümüz Hanlarının Mevcut Durumlarının Mimari Açısından İncelenmesi

Han yapıları, avluyu dört bir yandan çevreleyen revaklı galeriler ve bu galerilere açılan mekanların oluşturduğu plan şemasına sahiptirler. Yapılara giriş, cephede kendini belli eden ancak abartılı olmayan taş kemerli açıklıktan avluya beşik tonoz ile bağlanan koridor ile sağlanmaktadır. Avlu kare veya düzgün dikdörtgen şeklindedir. Zemin katlar depo olarak işlevlendirilmiştir. Mekanların dışarıya açılan pencereleri yoktur. Zeminden üst kata revaklı galerinin girişine yakın konumda olan merdivenlerle ulaşılır. Üst katlar ikamet, büro amaçlı kullanılır. Her kat avluya bakar. Her katta revaklı galeriler mevcuttur. Genel olarak örtü sistemi kalın payeler üzerine oturan beşik tonozdur (Güran, 1978), (Şekil 5), (Şekil 6).

Şekil 5: Büyük Yıldız Han Girişi (Ekşi,2022)
(Shape 5: Büyük Yıldız Han Entrance)

Şekil 6: Büyük Yıldız Han Merdivenleri (Ekşi,2022)
(Shape 6: Büyük Yıldız Han's Stairs)

Han yapılarının avlularında gözlemlenen mimari hareketlilik ve estetik detayların aksine cepheler son derece sadedir. Taş ve tuğla karışımı cepheler hanların karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Girişler cephede çıkıntı yapmayan sade açıklıklar olarak tasarlanmışlardır. 17. yüzyıl sonrası inşa edilen hanlarda bindirmelik gözlemlenir ve bu dönem sonrası hanların çoğunda bu öge mevcuttur. Plan eğrilikleri, üst kat cephelerinde taş konsollar üzerine oturan çıkmalar ile düzeltilerek cephe düzeni sağlanmıştır. Zemin katlarda dış cephe açıklıkları gözlemlenmemekle beraber, pek çok hanın dış cephesinde dükkânlar bulunmaktadır.

Hanlar bölgesindeki hanların hemen hepsi avluludur. Avlusuz han çok az sayıda mevcuttur. Yapının büyüklüğüne göre avlu boyutu değişkenlik göstermektedir. Avluya geçişler direkt olarak değil geçit ile sağlanmaktadır. Avluyu çevreleyen revaklar her katta

bulunur. Revaklar sivri kemerli olduğu gibi, yuvarlak kemerli de olabilmektedir. Çoğu handa tahribata uğramış olan revakların tamiratları orijinallerine uygun yapılmadığından ya izleri kaybolmuş ya da büyük değişime uğramışlardır.

Han odaları, yapılarının plan şemalarını oluşturan aks sistemine uygun olarak boyutlandırılarak yerleşimleri sağlanmıştır. Pencereleer, güvenlik nedeniyle dar açıklıklı ve parmaklık korumalı tasarlanmıştır.

5.1 Hanların Mevcut Durumlarının İşlevsel Açıdan İncelenmesi

Hanlar bölgesi günümüzde merkez çarşı olmamakla beraber hala aktif bir ticaret merkezi konumundadır. Ancak zamanla değişen alışveriş alışkanlıkları bununla beraber değişen ticari akslar hanlar bölgesinin cazibesini yitirmesinde etkili olmuştur. Ticari Hanların zemin katlarında cephe dükkanları ve girişe yakın dükkanlar aktif kullanımda olmasına rağmen alt katların iç kesimlerde kalan dükkanlar ve üst kat dükkanlarının çoğu kullanılmamaktadır. Büro hanları, hala büyük çoğunlukla özgün işlevlerini sürdürmektedirler. Zaman içinde yapılara eklenen muhdes ekler (ara katlar, ek merdivenler, pano, tabela, ek tuvaletler, çay ocakları, klima vb.) nedeniyle yapıların mekânsal kimliklerinde değişimler meydana gelmiştir (Benli,2007).

5.2 Hanların Tadilat Restorasyon ya da Bütüncül Kayıplarının Tespit ve Değerlendirilmesi

Hanlar bölgesi, dönemin ihtiyaçlarına yönelik yapıda ve sayıda çokça han yapısına ev sahipliği yaptığından ötürü bölge bu ismi almıştır. Han sayıları döneme göre artış göstermiş XIX. yüzyıla dek inşaları devam etmiştir. Bu yüzyıldan günümüze dek varlığını devam ettiren özgünlüğünün koruyan yapılar olduğu gibi zaman içinde, tahribata uğramış, değişim geçirmiş, özgünlüğünü kısmen veya tamamen yitirmiş yapılar da mevcuttur. Bir kısım han yapıları ise süreç içerisinde yok olmuştur. Orijinalliğini yitiren yapılar, kullanıcıların zaman içinde yapıya uygun olmayan müdahaleleri, yağmur kar gibi iklim olayları, deprem, yüzey bitkilenmeleri gibi doğal nedenlerle tahribata uğramışlardır. Kimi yapılara uygulanan tadilatlar ve uygunsuz eklenen ekler sonrası yapıların karakterini değiştirmiştir (Tablo 6)

Tablo 6: Günümüzde Yok Olmuş ya da Özgünlüğünü Yitirmiş Hanlar Listesi (Table 6: List of Hans Extinct or Lost Their Originality Today) (Pamukciyan, Ayverdi, Güran, Fatih kaymakamlığı ve Perwititch haritalarından elde edilen verilerle düzenlenmiştir (Ekşi,2022).

Han İsimleri	Mevcut Durumları	Han İsimleri	Mevcut Durumları
Aktarbaşı Han	Yok olmuş	İbrahim Paşa Hanı	Yok Olmuş
Ali Paşa Hanı	Özgünlüğünü yitirmiş	İğneci Han	Yok Olmuş, Yerinde Yeni Yapı Mevcut
Bahçeli Han	Yok Olmuş	İplikçi Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Baklalı Han	Yok Olmuş	Kadı Kumrulu Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Baltacı Han	Yok Olmuş	Kebabçı Han	Yok Olmuş
Baltacı Münheddin Han	Yok Olmuş	Kuşakçı Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Bey Kervansarayı	Yok Olmuş	Küçük Han	Yok Olmuş
Bodrum Kervansarayı	Yok Olmuş	Lütfullah Han	Yok Olmuş
Boncukçu Han	Özgünlüğünü Yitirmiş	Manisalı Mehmet Paşa Hanı	Yok Olmuş
Büyük Safran Han	Özgünlüğünün Yitirmiş	Mercan Ağa Hanı	Yok Olmuş
Büyük Kutucu Han	Yok Olmuş	Mercan Çukur Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Büyük Şişeci Han	Özgünlüğünü Yitirmiş	Molla Gürani Han	Yok Olmuş
Büyük Yolgeçen Han	Özgünlüğünü Yitirmiş	Murad Paşa Hanı	Yok Olmuş
Cafer Ağa Hanı	Yok Olmuş	Odun Kapısı Han	Yok Olmuş
Çadırcı Han	Yok Olmuş	Pasturmacı Han	Yok Olmuş
Darbhane Han	Yok Olmuş	Perdahçılar Han	Yok Olmuş
Davut Paşa Hanı	Yok Olmuş	Rabia Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Deve Han	Yok Olmuş Temel İzleri Mevcut	Sarnıçlı Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Emin (Yeni) Han	Yok Olmuş	Sarraç Han	Yok Olmuş
Elçi Han	Yok Olmuş	Sepetçi Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Eski Han	Yok Olmuş	Silahtar Han	Yok Olmuş
Esir Pazarı Han	Yok Olmuş	Şeyh Davut Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Evliya Han	Özgünlüğünü Yitirmiş	Şark Han	Özgünlüğünün Yitirmiş
Güllekeş Hanı	Yok Olmuş	Sümbüllü Han	Özgünlüğünü Yitirmiş
Haznedar Han	Yok Olmuş	Yemiş kapanı Han	Yok Olmuş

6. Sürecin İçinde Yaşanan Değişimler

19. yüzyıla dek kentin ticaret merkezi olan Hanlar bölgesinin endüstri devrimi ile kent içindeki rolü değişime uğramıştır. İstanbul'da ilk şehir planlama çalışmaları, 1836-1837 yıllarında Moltke tarafından hazırlanan imar planları haritası ile başlamıştır. Osmanlı'da 1848 yılında ilk mevzuat düzenlemesi yapılmış, aynı yıl ilk kez Ebniye Nizamnamesi (yapılar tüzüğü) hazırlanmıştır. 1864 Hoca Paşa yangınından sonra 1864 yılında ise Turuk Ebniye nizamnamesini yürürlüğe konulmuştur. Bu uygulamalar; kent dokusu ve ihtiyaçları incelenmeden, Avrupa planlamalarının taklit edilerek hazırlandığından ötürü çalışmalar işlevsel olmamıştır. 1936 yılında İstanbul nazım planı uygulaması için Henry Prost ülkeye davet edilmiştir. Prost, günümüzde de hala kullanılan planlamalar ve uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu çalışmalar kapsamında Haliç ve çevresinin sanayi bölgesi olarak işlev kazanması ile bölgenin çehresi değişime uğramıştır. 1845 yılında açılan Galata Köprüsü ile Galata Eminönü arasındaki deniz yolu ilişkisini farklılaşmış, kent dokusu bu yeni bağlantının getirileriyle yeniden kurgulanmıştır. Aynı zamanda buharlı gemilerin kullanılmaya başlanması, Sirkeci'ye demir yolunun ulaşması, tramvay ve Tünel'in açılması Eminönü'nü geleneksel dokunun içinde modern dönüşümlerin bir arada yaşandığı mekân haline getirmiştir. Eminönü meydan düzenlemesi kapsamındaki uygulama ile Yeni Cami önündeki kent dokusu tamamen yok olmuştur. 1955 yılında Unkapanı-Eminönü yolu açılması planlanmış, bu nedenle Balıkpazarı ortadan kaldırılmıştır. Yemiş iskelesi ve çevresi birkaç anıtsal yapı hariç tümüyle temizlenmiştir. Bu uygulamalar sonucunda Eminönü'nü kıyıların iç kesimlerle bağlantısı kesilmiştir. Tüm bu değişimlerle beraber 'Hanlar Bölgesi'nin dönüşümü başlamıştır (Göktaş, 2005).

1986 yılında Haliç Planları düzenlenmiş, planlama kararları gereği sanayi birimleri haliç dışına çıkartılmıştır. Ancak bu planlamalar sanayi tesislerinin taşınmasına yönelik olarak hazırlanıp, tarihi yapıyı koruma amaçlı yapılmadığından, uygulama esnasında pek çok anıt eser ve sivil mimari örneği yapı yok olmuştur.

Endüstri devrimiyle farklılaşan ekonomik yapı İstanbul'da tarihi ticaret merkezinin dışında yeni kent merkezlerinin gelişimine neden olmuştur. Yeni iş kollarının ortaya çıkmasıyla hanlar, fiziksel olarak bu iş kollarının ihtiyaçlarına karşılık verememiştir. Bu nedenle esnaf, hanları bırakarak daha konforlu iş alanı sunan organize sanayi bölgelerine geçiş yapmıştır. Diğer yandan varlık vergisi kapsamında azınlık halka mensup tüccarlar da bölgeden ayrılmak durumunda kalmışlardır.

Böylece hanlarda boşluklar oluşmuştur. O dönem, göç ederek İstanbul'a gelenler bu boşlukları kendilerine ticarethane açarak işgal etmişlerdir. Bölgenin fonksiyon değişimi 1950 yılı itibarıyla hızlanmıştır (Benli, 2007).

7. Sonuç

Fatih Sultan Mehmet, hali hazırda kurulu ticaret merkezi olan haliç bölgesini yine aynı amaç doğrultusunda işlevlendirmiştir. Ticaret yollarının kavşak noktası olan alan geliştirilerek muhafaza edilmiştir. Osmanlı şehirlerinde ticaret bölgesini meydana getiren yapılar bedesten merkez olarak gelişim göstermektedir. Bu şablon İstanbul'da da uygulanmıştır. Günümüzde 'İç Bedesten' olarak bildiğimiz Bedesten-i Atik, dönemin merkez çarşısıdır. Aynı zamanda Fatih külliyesi etrafında da çarşı konumlanmıştır. Böylece çarşığı oluşturan diğer; cami, çeşme, sebil, hamam, gibi hizmet yapılarıyla birlikte kent dokusu gelişmiştir.

Han yapıları etrafında oldukları hiçbir anıt yapı ile yarışmamış tüm yapılara uyumlu bir şekilde eşlik ederek var olmuşlardır. İstanbul Han yapıları geleneksel mekânsal kurgu ile inşa edilmişlerdir. Temelde aynı olan kurgu zaman içinde ihtiyaca yönelik yenilikler eklenerek gelişim göstermiştir. Kentin ticaret merkezi olan hanlar bölgesi endüstri devrimi ile kent içindeki önemini yitirmeye başlamıştır.

1936-1950 yılları arasında yapılan plan uygulamaları sonrasında hanlar bölgesinde değişim başlamış, konut alanları imalat ve depolama alanlarına dönüşmüştür. Bölgedeki konutlar alandan çekilince alanda gece ve gündüz arası nüfus yoğunluğu farkı artış göstermiş, mesai bitimi ile bölge tenhalaşmaktadır (Benli 2007). Bölgede kültürel ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak işlevlere sahip alanların oluşturulması bu farkın azalmasına olanak sağlayacaktır.

Endüstri devrimi ile yeni iş kolları ortaya çıkmış, ekonomik yapı değişmeye başlamıştır. Hanlar bölgesi, fiziki koşulları gereği yeni ekonomik faaliyetlerin sürdürüleceği mekanlara cevap veremediğinden, yeni ticari alanlar tarihi kent merkezinin dışında gelişim göstermiştir. Kentin ticari odaklarının değişmesi Hanlar bölgesinin doluluk oranına etki etmiştir (Can 1996). Müşterisine daha kolay ulaşmak isteyen esnaf Alt katlara yerleşmiştir. Esnafa destek sağlanarak han yapılarının üst katlarının kullanılması teşviki sağlanarak yapıların bütünüyle kullanımı sağlanabilir.

Haliç Galata arasında deniz yolu ile sağlanan ulaşım ve ticari etkileşimler 1945 yılında Galata köprüsünün açılması ile farklı bir boyut kazanmıştır. İki yaka arası karayolu ilişkisinin kurulmasıyla kentsel doku değişime uğramıştır. Şirketi Hayriye'nin kurulması, buharlı gemilerin yapılması, demir yolunun Sirkeci'ye ulaşması, tramvay ve tünelin açılışıyla beraber Eminönü şehir içi transit merkezi konumuna gelmiştir (Aksu 2010). Böylece bölgenin insan yoğunluğu artış göstermiştir. Meydanda bulunan şehir içi otobüs hatları farklı bir bölgeye taşınarak meydana transit geçiş için oluşan yaya yoğunluğu azaltılabilir.

1955 Eminönü meydan düzenlemesi kapsamında yapılan uygulamalar Haliç kıyıların iç kesimlerle bağlantısının kesilmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda hanlar bölgesindeki işinin ehli esnafın birçoğunun sektör değiştirmesine ve daha konforlu iş yerlerine, yeni ticaret merkezlerine yönelmelerine neden olurken, varlık vergisi kapsamında bölgeyi terk eden azınlıklar ile de bölgede boşluklar oluşmuştur. Tarımda makinalaşma ile kırsaldan İstanbul'a yoğun bir göç başlamış, bölgede boşalan yerler göç edenler tarafından işgal edilmiştir (Kuban 1970).

Her ne kadar alışveriş alışkanlıklarımız ve ticari faaliyet yöntemlerimiz geçmişten günümüze çokça değişmiş olsa da Hanlar bölgesi, imalathaneleriyle, depolama alanlarıyla toptan ve perakende ticaretin merkezi olarak günümüzde işlevini sürdürmektedir. Ziyet eşyasından giyime, aksesuardan züccaciyeye, oyuncaktan elektroniğe sayısız çeşitte ürünü bölgeden temin etmek mümkündür. Bölge, ulaşım kolaylığı, merkezi bir konumda olması, ihtiyaca ve her bütçeye yönelik ürünlerin temini gibi nedenlerden ötürü her gün yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır. Ancak bölgenin denetimsiz olarak kullanılması tarihi han yapılarının daha da yıpranmasına neden olmaktadır.

Günümüzde han yapılarının çoğu tam kapasite ile kullanılmamaktadır. Esnaf zemin katlarda aktif faaliyet gösterirken, han yapılarının üst katları büyük çoğunlukla boştur. Kullanımda olan dükkanların hemen hepsinde tarihi dokuya ve han yapılarının özgünlüğüne uygun olmayan öğelere rastlamak mümkündür. Dükkanların genişletilen cepheleri, ürünlerin sergilenebilmesi için cephelere açılan vitrin boşlukları, asılan tabela ve reklam panoları, iklimlendirme cihazları, cephede görülen tesisat boruları, elektrik kabloları, gibi etmenlerin yanı sıra iç mekanlara eklenen/kaldırılan duvarlar, inşa edilen ara katlar yapıların özgünlüğünü tehdit etmektedir. dokusal tahribatın en aza indirilebilmesi için yapıların özgün karakterine uygun onarımların yapılması için planlamaların geliştirilmesi ve periodik düzenli titizlikle uygulanması uzun vadede büyük onarım ihtiyacını ortadan kaldıracaktır.

20. yüzyıl itibariyle kısım kısım satılmaya başlanmıştır. Şahsi mülk haline gelen kısımlar, mülk sahiplerinin keyfe keder eklemelerine maruz kalmıştır. Öyle ki, ara kat eklenmesi, revakların kapatılması, yeni mekân oluşturulması, asma kat ekleri gözlemlenmektedir. Ayrıca tarihi han yapılarının ihtiyaç duyduğu tadilat, tamirat işlemlerine mal sahiplerinin bilinçsizce yaklaşımları, yapılarda geri dönüşümü olmayan tahribatlara neden olmaktadır. Yanlış malzeme ve yöntem seçimi yapıların karakterini değiştirmekle kalmayıp köhneleşmeyi hızlandırmaktadır. Bu kapsamda 23.7.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı kanun gereğince yapıların bu eklerden arındırılması elzemdir. Mülk sahipleri bu uygulamalar için yerel yönetimler ile iş birliği yapılabilir. İşbirliğinin olmadığı noktalarda yaptırımlar uygulanabilir. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesi için tarihi çevre bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yüzyıllar boyunca kentin ticari faaliyetlerine ev sahipliği yapmakta olan hanlar bölgesi, yaşadığı tüm bu değişimlere rağmen varlığını sürdürme çabası içindedir. Bölge gün içinde hem yerli hem yabancı binlerce insana hizmet vermektedir. Köhnemeye başlayan, atıl bölümleri gün geçtikçe artan, yer yer metruklaşan bu alanın yüklerinden kurtarılarak yeniden canlandırılması hem bölgenin cazibesini daha da arttıracaktır hem de ekonomik olarak kente büyük katkı sağlayacaktır. Yerel halkın aktif olarak hem toptan hem de perakende alışveriş için kullandığı bu alan ülkemize gelen turistlerin de ilgisini çokça çekmektedir. Han yapılarının mevcut işlevlerini sürdürmesi ya da özgün yapısını tehdit etmeyecek yeni fonksiyonlarla yaşatılması, yüzyıllardır süregelen geleneksel ticaret aksının daha yüzyıllar boyu varlığını sürdürmesine olanak sağlayacaktır.

5. Teşekkür

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde benden desteklerini esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Leyla Suri'ye, Gerekli belge ve bilgilere ulaşmamda destek sağlayan Fatih Belediyesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Akça, Melek. (2008). Tarihi yarımada içerisinde bulunan Hanlar Bölgesi'nin kentsel tasarım ilkeleri. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aksu, L., E., (2010) "Yerel Yönetimlerde Ulaşım ve Kent Estetiği İlişkisi: Eminönü Meydanı ve Çevresindeki Ulaşım Sistemi Öğeleri Üzerine Bir Değerlendirme" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, İstanbul,63,158-164
- Ayverdi, Z. (1972). İstanbul Han Mimarisi. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Benli, G. (2007). İstanbul Tarihi yarımadada bulunan han yapıları ve avlulu hanların koruma sorunları. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve-Restorasyon, Doktora Tezi, İstanbul.
- BİMTAŞ, 2005-2007. Tarihi Yarımada Eminönü ve Fatih İlçeleri Sit Alanları 1/500 ve 1/1000 Ölçekli Koruma Planları Doğrultusunda Kentsel Koruma-Yenileme-Dönüşüm Kapsamında Ekonometrik Model Oluşturulması Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Arşivi
- Can, S., 1996. İstanbul Yarımadası Tarihi Ticaret Bölgesinin Analizi ve Bozulan Dokunun Yeniden Kurulmasında Tasarım Önerileri, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Çeçener, H. B. (2011). Eminönü Hanlar Bölgesi Anıtsal Eserler Kılavuzu. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.
- Çelik, Z., 1998, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul
- Eldem, E., 1997, "Osmanlı Dönemi İstanbul'u". İstanbul'a Armağan III: Gündelik Hayatın Renkleri. Ed. Mustafa Armağan. İstanbul: İ.B.B Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları
- Fidan, M. S. (2009). Geçmişten Günümüze İstanbul Hanları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Göktan, Didem. (2005). Eminönü Küçükpazar'da Arap Hanı. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Güran, C. (1978). Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Gülenaz, N., 2011, Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul
- Hakyemez, B. ve Gönül, B. (2014). Eminönü Hanlarının Yeniden İşlevlendirilmesi Kapsamında Değerlendirilmesi: IV. Vakıfhan. Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 7(2), 101-129.

- Hürel, H. (2005). İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü. İstanbul: Kapı Yayınları. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (1917). İstanbul Bilad-ı Selase Haritası.
- Kiper, N., (2015) Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci, Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, İstanbul
- Kuban, D. (1970). İstanbul'un tarihî yapısı, Mimarlık dergisi, 5.
- Kuban, D. (2020). İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir. İstanbul: Yem Yayın.
- Kuban, D., 2016, Doğan Kuban Yazıları Antolojisi 1. Cilt, İstanbul
- Kutlu, İ. & Ergün, R. (2021). Tarihi Yapılarda Yeniden İşlevlendirme Süreçlerine Sistematik Bir Yaklaşım; Atik Valide Külliyesi Örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (25), 172-184.
- MÜLLER, K., (1920) Die Karawanseraim im Vorderen Orient, Berlin.
- Sefer, N. ve Ahunbay, Z. Eminönü'nün Haliç Kıyı Bölgesindeki Vakıf Kültür Mirası'nın 1920- 2015 Arasında Geçirdiği Onarımlar ve Uğradığı Kayıplar. *Restorasyon*.
- Özgüç, N., 1994. "Eminönü İş Merkezi Alanı" maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, c.3. İstanbul
- Özkan, A., 2003. Eminönü Hanlar Bölgesinin Cumhuriyetten Günümüze İzlenen Değişimi ve Yeniden Değerlendirilmesinde Öncelikli Bölgenin Saptanması, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Pervititch Haritaları, İstanbul, Eminönü kazasının rehber planı 2. Kısım. 1940-1941, 1942-1943
- Pamukciyan, K. (1994). 1868'de Mevcut İstanbul Hanları. *Tarih ve Toplum*, 128.
- Resmî Gazete, 2007, Sayı:26737, Karar: 2007/12893
- İNTERNET KAYNAKLARI
- URL1: Şekil 2, Erişim tarihi:20 Eylül 2022, <https://kulturenvanteri.com/tr/#16/41.017162/28.967144>
- URL2: Şekil 3, Şekil 4, Karakaşlı, K. ve A. Berge. Darbenin darbesini yemiş Kürkcü Han. Erişim tarihi:18 Eylül 2022, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/16074/darbenin-darbesini-yemis-kurkcu-han>
- URL3: Kiper, N. Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci. Erişim tarihi: 15 Eylül 2022, <https://istanbultarihi.ist>